
GLOBALNI PRAVNI OBLIK MEĐUNARODNOG KAZNENOG PRAVA I PITANJE SEKSUALNOG NASILJA POVEZANOG SA SUKOBIMA⁰¹

Kirsten Campbell

SAŽETAK

Kroz analizu jugoslavenskih sukoba i Međunarodnog suda za ljudska prava za područje bivše Jugoslavije (u nastavku teksta: ICTY ili International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), članak istražuje globalni pravni oblik međunarodnog kaznenog prava te povijesne okolnosti pod kojima globalni društveni odnosi poprimaju takvu pravnu značajku. Fokusirajući se na seksualno nasilje povezano sa sukobima i njegovu međunarodnu kriminalizaciju u članku se istražuje kako se globalni pravni oblik javlja u društvenim procesima globalizacije te kako iskazuje globalne odnose razmjene. Isto tako njime se potkrepljuje tvrdnja kako globalni pravni oblik proizlazi iz dominantnih i emancipatorskih društvenih odnosa koje proizvodi globalizacija, te djeluje kao pravosudni element globalnih društvenih odnosa.

KLJUČNE RIJEČI

seksualno nasilje povezano sa sukobima, međunarodno kazneno pravo, ICTY, globalizacija, rodni odnosi

Na formalnoj ili simboličkoj razini, međunarodno kazneno pravo poima osobe kao pravne subjekte koji egzistiraju u pravnim odnosima s čitavim čovječanstvom (a ne s međunarodnom zajednicom država). Riječ je o *pravosudnom* prikazu društvenih odnosa u smislu univerzalnog pravnog subjekta i njihovih pravnih odnosa s „čovječanstvom“. Ono „stvara univerzum formalno ravnopravnih pojedinaca čiji konkretni društveni i ekonomski položaji ne određuju njihov pravni status i sposobnosti“.⁰² Ono vidi društvene odnose među osobama kao transnacionalne pravne odnose s pravima i obvezama, čime funkcionira kao oblik društvene spona onkraj nacionalne države. Oblik društvene poveznice jest globalan jer ti pravni odnosi poimaju osobe kao članove ljudskog društvenog kolektiviteta, „čovječanstva“. Pravni oblik međunarodnog kaznenog prava time čini poseban transnacionalni oblik pravnih društvenih spona. Stvaranje pravnog oblika možemo opisati kao „neprestani proces postajanja međunarodnim“, riječima Frédérica Mégreta, jer posebne vrednote i prakse međunarodne pravde stvaraju *sui generis* prirodu međunarodnog kaznenog prava.⁰³ Međutim,

01 Zahvaljujemo autorici na dozvoli za objavljuvanje ovog teksta. Članak je revidirani ulomak iz knjige *Justice of Humans: Subject, Society, and Sexual Violence in International Criminal Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. Istraživanje koje je objavljeno u navedenoj publikaciji financiralo je Europsko istraživačko vijeće u sklopu projekta “Gender of Justice” pod brojem 313626.

02 Usp. Anderson i Greenberg (1983: 70).

03 Mégret (2009:58).

ovaj proces postajanja međunarodnim jest sam po sebi uvjetovan procesom postajanja globalnim utoliko što međunarodno kazneno pravo iskazuje globalne pravne odnose „čovječanstva“ (a ne međudržavne odnose). Proces postajanja „globalnim“ umjesto „međunarodnim“ stvara ovaj specifičan pravni oblik. Sada možemo detaljnije opisati kako se ovaj pravni oblik pomiče od međunarodne ljestvice međudržavnih odnosa i univerzalne ljestvice pojedinačnih ljudskih prava ka globalnoj ljestvici transnacionalnih društvenih odnosa. Međunarodno kazneno pravo jest „globalno“ na tri načina koji su sastavni dio njegova pravnog oblika. Kao prvo, ono prikazuje osobe i njihove odnose kao globalne, tako da osobe postoje kao pravne osobe u globalnim pravosudnim odnosima. Kao drugo, ono iskazuje odnose globalizirajuće razmjene u pravosudnom obliku. Kao treće, ono je sastavni element procesa globalizacije. Ovaj proces jest „*kulminacija univerzalizirajućih i apstrahirajućih tendencija u međunarodnom – legalnom – kapitalizmu (...)* univerzalizacija pravnog oblika“.⁰⁴ Ovaj proces univerzalizacije odrješuje pravni oblik međunarodnog kaznenog prava od tradicionalnih temelja pravnog oblika državnog zakona, odnosno suverene vlasti (stabilne političke zajednice) koja podupire pravni poredak (zaštićene interese određenog društva) na određenom teritoriju. Međunarodno kazneno pravo tako tvori novi način odnosa spram globalnog i tako se može opisati kao globalni pravni oblik.

Globalni pravni oblik međunarodnog kaznenog prava jest sastavni dio globalizacije jer funkcionira kao novi *pravni* oblik globalnih društvenih odnosa. U svojem tumačenju Pašukanisa Alan Norrie tvrdi da „pravosudni moment nije preteča prethodnom ekonomskom momentu, već je njegov *sastavni dio*“.⁰⁵ Globalni pravni oblik nije tek „beživotna apstrakcija“ koja nema konkretno postojanje,⁰⁶ već se pojava ovog oblika može vidjeti u transnacionalnim društvenim odnosima. Ne radi se naprosto o prigovoru da time

dolazi do veće provedbe ovih normi, što bi dovelo do poznatog problema ovlasti prisile u međunarodnom pravu. Umjesto toga, ovaj argument slijedi Pašukanisovu tvrdnju da prisila nije temelj pravnog odnosa, već da je sam poredak društvenih odnosa taj koji osigurava postojanje pravnog oblika.⁰⁷ Uspostava pravnih odnosa u globalnom pravnom obliku jest sastavni dio poretka globalnih društvenih odnosa. U procesu „globalizacije“ globalni pravni oblik tako djeluje kao pravosudni element globalnih društvenih odnosa.

Ovaj pristup podupire ono što Costas Douzinas prepoznaje kao „ključnu razdjelnicu između globalizacije i univerzalizacije“. On smatra ovu razdjelnicu ključnom iz razloga jer je „zajednica ljudskih prava univerzalna, ali imaginarna: univerzalno čovječanstvo ne postoji empirijski i ne može filozofski djelovati kao transcendentalni princip“.⁰⁸ Moje tumačenje globalnog pravnog oblika ne pretpostavlja da „univerzalno čovječanstvo“ postoji empirijski ili da međunarodno kazneno pravo „odražava“ ovu već postojeću kategoriju osoba, već ono ustrajava na polazištu da sâm pravni oblik stvara „apstraktnu univerzalnost“ čovječanstva shvaćenu kao globalno ljudsko društvo. To znači da je pravni oblik međunarodnog kaznenog prava sastavni dio stvaranja kategorije subjekta i kategorije društvenog u globalnim društvenim odnosima.

Ako je međunarodno kazneno pravo zapravo pravosudno uređenje globalnih društvenih odnosa, ono kriminalizira sve oblike kolektivnih prisila koje uništavaju pravnu zaštitu globalnih društvenih spona. Globalni pravni oblik vlada prostorom dopuštenog nasilja koje može naštetiti ili uništiti goli život čovječanstva, odnosno samu njegovu materijalnu egzistenciju. Međutim, ono ne dopušta ostale oblike prisilnog kolektivnog nasilja koji uništavaju „kategoriju“ čovječanstva, kao temeljnu kategoriju društvenog postojanja koju stvara međunarodno kazneno pravo. Međunarodno kazneno pravo kao takvo

04 Premda se Miévilleovi komentari odnose na države, isti su jednako primjenjivi na pravni subjekt međunarodnog kaznenog prava. Vidi: Miéville 2005: 267-268.

05 Norrie (1982: 423).

06 Pashukanis (1978: 85).

07 Ibid., str. 89.

08 Douzinas (2007: 181).

iskazuje u pravnom obliku društvene spona nužne za održavanje pravosudnih odnosa među osobama kao članovima globalnog ljudskog društva u novim odnosima globalizacije. Međunarodno kazneno pravo daje tim društvenim odnosima njihov pravni oblik i na taj način posreduje u globalnim društvenim odnosima. Njegov prikaz globalnih društvenih poveznica je u ostinovskom smislu performativan. Međunarodno kazneno pravo stvara predmet koji imenuje, globalnu pravnu sponu, a njegovi zakoni, institucije i prakse konkretiziraju ovu pravnu društvenu sponu između osoba i društava.

Međunarodno kazneno pravo tako „globalizira“ pravni oblik čineći sve osobe pravnim subjektima, a njihove odnose pravnim društvenim sponama. Ovi pravosudni subjekti egzistiraju u odnosima formalne pravne jednakosti jer su članovi kolektivne zajednice čovječanstva. Kao pravni diskurz, međunarodno kazneno pravo jest *pravosudni* prikaz društvenih odnosa u „međunarodnom društvu“ koje shvaća kao globalno društvo svih ljudskih osoba, odnosno kompletnog „čovječanstva“. U pravnom obliku, „apstraktna univerzalnost“ globalnog ljudskog društva određuje njihov pravni status i svojstva. Ta pravna spona uvjetovana je globalizacijom pravnog oblika koja model osobe i društva koje ista proizvodi čini univerzalnim. Iz tog razloga „međunarodno društvo“ „izgleda kao beskonačan lanac pravnih odnosa“.⁰⁹

Shvaćeno u ovim relacijskim poveznicama možemo reći da međunarodno kazneno pravo simbolizira društvene odnose između osoba kao članova „čovječanstva“ te održava barijeru između „čovječanstva“ i „golog života“. Ovaj relacijski okvir međunarodnog kaznenog prava poima međunarodni zločin kao kršenje pravne društvene spona, a ne kao povredu prirodnog ili pozitivnog prava. U ovom relacijskom modelu međunarodno kazneno pravo djeluje kao temeljna struktura koja drži zajedno pravni subjekt i njegovu pravnu društvenu sponu. Izvedivost međunarodnog kaznenog prava leži upravo u njegovu pravnom svojstvu – u njegovoj sposobnosti da predstavi povredu kao nepravdu, da uspostavi modus putem kojeg se

nepravda konstruira kao pravni odnos prava i obveza između subjekata, te da stvara pravedne procese za određivanje tih prava i obveza. Ako je međunarodno kazneno pravo integralni element uspostave kategorije „čovječanstva“, onda ono može funkcionirati kao minimalno čvorište koje ovu kategoriju drži „na okupu“, čineći sve osobe članovima tog sklopa. Kao takvo ono funkcionira kao najminimalnija i najnužnija globalna društvena spona između osoba. Za razliku od nacionalnih pravnih oblika, ono ne proizlazi iz teritorija, suverenosti ili narodâ, već iz globalnih društvenih odnosa. To je političko obećanje i rizik međunarodnog kaznenog prava kao globalne pravne društvene spona.

U našim trenutnim povijesnim okolnostima „globalno društvo“ ne može djelovati bez pravne društvene spona međunarodnog kaznenog prava. U marksističkom smislu to uključuje napor za rješavanjem „povijesno nepotpunog ostvarenja pune pravne osobnosti“ što iziskuje „sveopću proletarizaciju“ pravnog subjekta na globalnoj razini kroz uključivanje svih onih koji su u situaciji golog života.¹⁰ Tamo gdje pravni oblik nije globaliziran, nije proizvedena pravna društvena spona te nisu konstruirani globalni društveni odnosi. Razlog tomu je što pravna spona čini „globalno ljudsko društvo“ kao takvo. U skladu s time materijalna kriminalizacija međunarodnih zločina je ključna za konstrukciju globalne pravne spona jer pravnom obliku daje konkretno i materijalno postojanje. Bez procesa „globaliziranja“ međunarodnog kaznenog prava nastavljaju se nejednaki globalni odnosi između država i prevladavajući hegemonijski poredak narodâ u „međunarodnom društvu“, odnosno oni koji imaju društvenu egzistenciju i oni koji je nemaju. Trenutnu fluktuaciju sila u globalnim društvenim odnosima koju proizvode nejednoliki i proturječni procesi globalizacije u ovom momentu naizgled rješavaju stare ili nove velesile te stoga ne dolazi do proizvodnje beskonačnih lanaca pravnih odnosa.

Pravni oblik će posljedično dovesti do zamrzavanja globalnih ontologija vezano za postojanje i nepostojanje u međunarodnom društvenom poretku kao i

09 Pashukanis (1978: 85).

10 Vidi Sumner (1981: 105).

globalne odnose sila na kojima one počivaju. S jedne strane imperijalne sile iznova izranjaju kao vrhovnici i izuzimaju se od bivanja predmetom međunarodnog kaznenog prava, s druge, pak, strane izranja goli život ljudi, a osobe i društva osuđuje se na kolektivno prisilno nasilje. Na ideološkoj razini pravni oblik djelovat će samo kao etno-bratski ugovor proizvodnjom onoga što su predmet uvjerljive kritike Dubravke Žarkov, a to su hegemonijski narativi „lokalne“ žrtve i počinitelja s jedne strane, te „međunarodnog“ provoditelja pravde s druge strane“, dakako u međunarodnom kaznenom pravu.¹¹ Svoju zakonitost tako neće naći u pravdi već u starijim kolonijalnim oblicima „civilizacijskih“ narativa¹² ili u njihovim novijim neoliberalnim oblicima „sekuritizacije“.

Ovaj uvjetovani proces stvaranja međunarodnog kaznenog prava nameće pitanje „kako i u kojim specifičnim povijesnim okolnostima apstraktna univerzalnost postaje „činjenica (društvenog) života“?“¹³ Kako i pod kojim povijesnim okolnostima regulacija društvenih odnosa preuzima pravnu narav međunarodnog kaznenog prava? Ako je pojava pravnog oblika moderne države povezana s „kapitalizmom u njegovoj monopolističkoj i imperijalističkoj fazi“, kako sugeriraju Lacan, Agamben i Pašukanis, što se događa s pravnim oblikom u novim načinima proizvodnje u našem globaliziranom svijetu? Kako objašnjavamo poveznicu između pravnog oblika međunarodnog kaznenog prava i globalizacije?¹⁴

Globalni pravni oblik i globalizacija

Od 1970-ih godina nadalje postalo je jasno da je globalni društveni sustav u tranzicijskom razdoblju. Ko-

ristim pojam „globalnog društvenog sustava“ kako bih obuhvatila cjelokupnost „kompleksa relacijskih mreža ili društvenih struktura u svjetskim razmjerima“.¹⁵ Ovaj pojam nadovezuje se na važnu Wallersteinovu analizu društvenih odnosa u svjetskim razmjerima, po kojoj kapitalistička svjetska ekonomija proizvodi međunarodnu podjelu rada između središta i zemalja periferije.¹⁶

Ipak, koristim pojam „globalni društveni sustav“ radije negoli „svjetski sustav“ iz dva razloga. Prvi je razlog naglašavanje kompleksnih političkih, ekonomskih i kulturnih sustava koji obuhvaćaju cjelokupnost svih globalnih društvenih odnosa. Ove međusobno povezane globalne sustave naglašavam kako bih izbjegla reproduciranje četiriju srodnih ključnih ograničenja teorije svjetskog sustava. Prvo ograničenje jest već dobro poznati problem njezina redukcionističkog i ekonomističkog kauzalnog tumačenja odnosa između „suvremenog svjetskog sustava“ i „kapitalističke svjetske ekonomije“. Drugo ograničenje jest da se analiza svjetskog sustava ne bavi na primjeren način „kulturnim“ sustavima u globalizaciji. S obzirom na to da međunarodno kazneno pravo djeluje kao „sustav označavanja kroz koji se (...) proizvodi, doživljava i istražuje društveni poredak“, ne možemo si priuštiti zanemarivanje „kulture“ u „ovom najširem mogućem smislu“ kao važne dimenzije globalnog društvenog poretka, kako predlaže Kate Nash.¹⁷ Treće ograničenje jest to da se analiza svjetskog sustava ne bavi spolnom podjelom rada u svojem tumačenju međunarodne podjele rada. I naposljetku, analiza svjetskog sustava ne bavi se u potpunosti učinkom globalizacije na društvene odnose u svjetskim razmjerima, istovremeno potvrđujući da je postojeći svjetski sustav u tranziciji.¹⁸ Drugi

11 Vidi tekst Žarkov 2014. „Ontologies of International Humanitarian and Criminal Law“, u: Žarkov i Glasius, ur. *Narratives of Justice in and out of the Courtroom*, str.18.

12 Anghie i Chimni (2003: 84-86).

13 Žižek (2005: 129).

14 Moj je cilj iznaći poveznice između globalnog pravnog oblika i tih novih globalnih društvenih načina proizvodnje, a ne dati cjelovito tumačenje ovih društvenih načina proizvodnje.

15 Wallerstein (2016: 171).

16 Wallerstein (2006: 23-24).

17 Nash (2010: 31). Vidi i njezinu važnu kritiku „kulture“ u analizi društvenih sustava u navedenoj knjizi, str. 48-49.

18 Vidi: Robinson 2011., str.723-745.; Wallerstein 2012., str.524-528.

razlog korištenja pojma „globalni društveni sustav“ jest da naglasim kako društvene sile globalizacije oblikuju ovu tranziciju u globalnim društvenim odnosima. Sam koncept „globalizacije“ krajnje je sporan, s različitim tumačenjima koja naglašavaju ekonomsku, političku ili kulturnu globalizaciju. Međutim, on obuhvaća „intenziviranje globalne međupovezanosti“,¹⁹ što uključuje „protoke dobara, kapitala, ljudi, informacija, pojmova, predodžbi i rizikâ diljem nacionalnih granica, u kombinaciji s pojavom društvenih mreža i političkih institucija“.²⁰ Moje shvaćanje globalizacije polazi od stajališta Hardta i Negrija da suvremeni postfordovski kapitalistički oblici proizvodnje intenziviraju i proširuju procese globalne ekonomske, političke i društvene razmjene.²¹ Prema ovom pristupu „globalizacija“ ne ukazuje na pojavu jedinstvenog „globalnog društva“ u smislu omeđene i homogene strukture. Umjesto toga, ona ističe dinamične procese koji čine globalne društvene odnose te naglašava raspršujuće i urazličene međuovisnosti i međupoveznice koje tvore nove oblike globalnih društvenih odnosa.

Ove sile globalizacije proizvode nove oblike transnacionalnih društvenih odnosa. Po Hardtu i Negriju globalizacija jest sklop procesâ koji sačinjava nove društvene odnose „globalne kapitalističke hijerarhije“ (ili „nejednakog nasilja“ imperijalističkog svjetskog poretka, kako ga naziva Miéville).²² Međutim, ona također sačinjava nove oblike suradnje, međudjelovanja i udruživanja, te „naposljetku i samog društva“ na globalnoj razini.²³ Sukladno tome, dinamični procesi ovih intenziviranih razmjena proizvode nove transnacionalne društvene odnose koji su jednako spojivi kao što su konfliktni. Kako ističu Hardt i Negri, globalizacija proizvodi nove oblike društvenog međudjelovanja i udruživanja od kojih su neki an-

tagonistički, prisilni i konfliktni, dok su drugi ujedinijujući, udružujuć i vezivni. Pojam „globalizacija“, shvaćen u smislu spomenutih konceptualnih okvira, može obuhvatiti ove mnogostruke procese koji uključuje dinamična i razlikovna intenziviranja „transplarnetarnih društvenih poveznica“.²⁴

Pojam globalnog društvenog sustava, shvaćen kao cjelokupnost globalnih društvenih odnosa i kao njegova međunarodna podjela rada (Wallerstein) te oblikovan promjenama u proizvodnji novih oblika društvenog života u postfordovskoj suvremenoj globalizaciji (Hardt i Negri) ključan je za razmatranje odnosa između globalnog pravnog oblika i globalizacije. Za razumijevanje razvoja globalnog pravnog oblika u kontekstu mijenjajućeg globalnog društvenog sustava, vraćam se Pašukanisovoj opasci da „u kritičnim razdobljima kada ravnoteža sila ozbiljno fluktuirâ [...] sudbina normi međunarodnog prava postaje izrazito problematična“.²⁵ S obzirom na reartikulaciju normi humanitarnog prava kao međunarodnog kaznenog prava, kako bismo onda trebali/e razumjeti odnos između ovog pravnog oblika i fluktuacije ravnoteže sila u globalnim društvenim odnosima?

Suvremenu fluktuaciju „ravnoteže sila“ koju navodi Pašukanis ne valja svesti na ovlasti prisile država, a ni na borbu između kapitalističkih država. Umjesto toga valja je razumjeti u smislu procesâ globalizacije unutar kojih se ta borba pojavljuje.²⁶ Pojam „ravnoteže sila“ postaje vrlo analitički koristan ako se iščitava putem drugačije paradigme sile, one koju nudi Foucault. Za razliku od Pašukanisa Foucault ne vidi rat kao neposredan odnos nasilne dominacije. Umjesto toga Foucault tvrdi da se „rat može promatrati kao točka maksimalne napetosti ili ogoljenih odnosa sila“.²⁷ Kod Foucaulta pojam „sile“ odnosi se na „sposobnost utjecanja i bivanja pod utjecajem“,

19 Kaldor (2002: 3).

20 Nash *ibid.*, str. 43.

21 Hardt i Negri (2005: xiii).

22 Vidi: Hardt i Negri (2000: 134). Vidi također i Miéville (2006: 293).

23 Hardt i Negri (2017: xv).

24 Scholte (2005: 3).

25 Pashukanis (1980: 179).

26 Chimnijevim riječima: „era globalnog imperijalizma“. Vidi: Chimni 2017., str. 506.

27 Foucault (2004: 46).

tako da je sila uvijek relacijska. Nasilje jest „pratitelj ili posljedica sile, ali ne i sastavni element“.²⁸ Ovaj pristup omogućava nam da razumijemo suvremenu fluktuaciju „ravnoteže sila“ u smislu pojave novih odnosa sila u procesima globalizacije, a ne samo prisilne moći država. U tom smislu rat u bivšoj Jugoslaviji tiče se ogoljenih, gorespomenutih odnosa sila.

Materijalne okolnosti koje proizvode pravni oblik međunarodnog kaznenog prava jesu konfliktni i vezivni transnacionalni društveni odnosi koji se pojavljuju u dinamičnim društvenim silama globalizacije. Globalni pravni oblik javlja se u određenim globalnim porecima ekonomske, političke i kulturne razmjene te povezanih vrijednosti koje su pridodane proizvodnim sposobnostima individualnog i kolektivnog života u tim globalnim procesima. Pašukanis pripisuje porijeklo pravnog oblika u građanskoj državi kapitalističkim odnosima razmjene, opisujući pravni oblik kao iskaz društvenih odnosa robne razmjene kao pravnih odnosa. Miévilleovim riječima „poopćavanje pravnog oblika može se dogoditi samo pod okolnostima opće robne razmjene“ u kapitalističkim društvima.²⁹ Pravni oblik jest integralni element robne razmjene u kapitalizmu bez kojeg ta razmjena nije moguća.³⁰ No, ako se ovo tumačenje shvati kao dinamično i povijesno, globalne promjene u materijalnim okolnostima proizvodnje i razmjene koje opisuju Hardt i Negri također dovode do novih pravnih oblika na međunarodnoj razini.³¹ Novi globalni pravni oblik međunarodnog kaznenog prava javlja se u tranziciji prema novim oblicima globalnih društvenih odnosa, onih izrabljivačkih kao i emancipatorskih. Pravni oblik međunarodnog kaznenog prava može se pripisati ovim globalnim odnosima razmjene i njezinim sustavima vrijednosti.

Pravni oblik međunarodnog kaznenog prava može se razumjeti kao strukturirani proces konfron-

tacije pravnih posrednika izniklih iz dinamike globaliziranja kapitalizma, da parafraziramo Miévillea. Ovaj je pravni oblik homologan procesima globaliziranja ekonomske, političke i kulturne razmjene te vrijednostima koje proizvode na način što se struktura njegovih zakona i koncepata podudara s oblicima razmjene u globalnom društvenom sustavu. Međunarodno kazneno pravo može se opisati kao pravni iskaz novih globalnih odnosa proizvodnje i razmjene. Globalni pravni oblik međunarodnog kaznenog prava jest sastavni dio globalizacije jer funkcionira kao novi *pravni* oblik globalne razmjene. Pravosudni odnos čini globalnu razmjenu mogućom i stoga je integralni element „globalizacije ekonomskih i kulturnih razmjena“ (riječima Hardta i Negrija).³² On taj odnos čini mogućim stvaranjem globalnih pravnih odnosa između globalnih pravnih subjekata. Jednako je važno reći da ovaj pristup također ukazuje na društvene antagonizme koji proizvode globalni pravni oblik i njegovo potencijalno dijalektičko svojstvo.

Globalizacija, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i ICTY

Moja analiza pojave globalnog pravnog oblika nadovezuje se na stajalište Jasmine Husanović u poimanju bivše Jugoslavije „ne kao iznimke, već kao norme (...) djelujućih biopolitičkih režima“,³³ što je primjer „univerzalne nevolje globalizirajućeg svijeta“.³⁴ Polazeći od ovog stajališta jugoslavenske ratove 1990-ih i ICTY možemo opisati kao primjer djelovanja odnosa sila u globalizaciji. Ne želimo pritom tvrditi da je globalizacija „stvorila“ ove ratove ili pak međunarodno kazneno pravo. Kako ističe Saskia Sassen, globalizaciju ne treba shvatiti u smislu zasebnog kauzalnog modela, što bi pogrešno iskoristilo učinak kako bi

28 Deleuze (1999: 70).

29 Miéville *ibid.*, str. 293.

30 Norrie *ibid.*, str. 423.

31 Suglasna sam s Norriejevim tumačenjem Pašukanisove opće teorije prava kao pružanja temelja za proučavanje prava u mijenjanju oblika kapitalističkog sustava.

32 Hardt i Negri (2000: xi).

33 Vidi: Husanović 2009., str. 99-119 i str.102-103.

34 Husanović (2021: 36).v

se objasnio uzrok.³⁵ Prije se radi o tomu da dinamika društvenih sila globalizacije proizvodi nove oblike konflikta i povezanosti, što su višestruko utvrđene okolnosti javljanja jugoslavenskih sukoba i ICTY-ja. Procesi globalizacije presijecaju i oblikuju ove društvene odnose oružanog nasilja baš kao što presijecaju i oblikuju formiranje njihove međunarodne pravne regulative. Ovi odnosi sila istovremeno restrukturiraju starije političke, ekonomske i kulturne poretke te stvaraju nove političke, ekonomske i društvene odnose. U toj tranziciji globalnog društvenog sustava javljaju se novi oblici globalnih društvenih odnosa.

Prvi ključni odnos sila jest globalno stvaranje političkog svijeta nakon Hladnog rata. Pojava novih političkih oblika u postsocijalističkom globalnom poretku od 1980-ih nadalje od središnje je važnosti za konfliktne i povezujuće asocijacije u jugoslavenskim ratovima. Primjerice, opadajuća legitimnost komunističkih sustava te učinak višestranačkog izbornog sustava razotkrili su „međusobno proturječne političke sile u jugoslavenskom društvu“ koje su naknadno izbile u oružanom nasilju.³⁶ Jednako je važno to da je postsocijalistički i postkolonijalni kontekst oblikovao izgradnju nacionalnih država koja se odvijala u ovom oružanom sukobu. Oružani sukob bio je integralni dio provedbe desocijalizacije Jugoslavije stvaranjem kapitalističkih nacionalnih država kao i preoblikovanjem multietničke i federativne države u postkolonijalne nacije prema logici etnički definiranih naroda.³⁷ Kolaps hladnoratovskih međudržavnih odnosa također je olakšao provedbu međunarodnog kaznenog prava protiv protagonistâ jugoslavenskih ratova. Bez kolapsa starijih hladnoratovskih moćnih blokova ne bi bio moguć konsenzus UN-a o međunarodnom kaznenom progonu ratnih zločina u jugoslavenskom sukobu.

35 Sassen (2008: 38).

36 Hirst (2001: 84).

37 Ova putanja nije svojstvena samo Jugoslaviji. Vidi rasprave o etničkom nasilju i formiranju postkolonijalnih (kapitalističkih) nacionalnih država kao primjerice u studiji Anghie i Chimni “Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts”, *ibid.*, str.84-86.

38 Vidi: Suvin (2016: 39; 179). Isto tako vidi i Woodward (1995:25-29).

39 Suvin *ibid.*, str. 387.

40 Vidi: Kuzmanović i Pajvančić-Cizelj (2020: 25-40).

41 Vidi Woodward 2000., iz Das, Veena et al., ur. *Violence and Subjectivity*.

42 Sriram (2007: 579-591). Za jugoslavenski kontekst vidi Porobić Isaković i Mlinarević, 2021.

Drugi ključni odnos sila jest intenziviranje ekonomskih sila globalne kapitalističke razmjene. Globalno širenje kapitalističkih društvenih odnosa unutar bivše Jugoslavije bio je ključni preduvjet jugoslavenskih ratova. Ponekad zvane „negativnom globalizacijom“ (po uzoru na Zygmunta Baumana), ekonomske sile globalizirajućeg kapitala imaju zasebne i razlikovne učinke na postojeće društvene i političke poretke, kao što se moglo vidjeti u bivšoj Jugoslaviji. Jugoslavija je bila, premda nejednoliko, visoko integrirana u globalnu ekonomiju nakon svog osnutka poslije Drugog svjetskog rata.³⁸ Do 1970-ih godina Jugoslaviju bi se s velikom preciznošću moglo opisati kao perifernu državu u svjetskom ekonomskom sustavu.³⁹ Neoliberalna ekonomska globalizacija kroz koju je Jugoslavija prošla 1980-ih godina uključivala je privatizaciju, deindustrijalizaciju te uklanjanje mjera socijalne zaštite.⁴⁰ Ovi ekonomski preduvjeti imali su ključne političke učinke na izbijanje rata jer su se opadajuća legitimnost i snaga socijalističke države udružile s teškom ekonomskom krizom zbog programa „strukturne prilagodbe“ Međunarodnog monetarnog fonda.⁴¹ Od jednake je važnosti bila i činjenica da je ova ekonomska globalizacija također oblikovala model i provedbu međunarodne poslijeratne pravde, uključujući povezivanje međunarodnih kaznenih postupaka s rekonstrukcijom država, a rekonstrukciju država s uspostavom liberalne vladavine prava i „funkcionalnih“ država slobodnog tržišta.⁴²

Treća ključna sila tiče se globalnog preoblikovanja starijih patrijarhalnih poredaka nacionalnih država. Od 1970-ih nadalje svjedočimo globalnim – premda neravnopravnim i nepotpunim – iskoracima u društvenim ulogama žena, s njihovim sve većim ulaženjem na tržište plaćene radne snage te poli-

tičkim i profesionalnim učešćem. Ovaj pomak može se na „međunarodnoj“ razini razabrati u sve većem sudjelovanju žena u međunarodnim institucijama kao što je UN te u globaliziranim profesijama kao što su međunarodni mediji. Istovremeno, u ovom se razdoblju također javljaju ženski pokreti unutar nacionalnih država kao i na međunarodnoj razini. U bivšoj Jugoslaviji, od Drugog svjetskog rata nadalje, vidljivi su pomaci u ulogama žena zbog socijalističkog ideala ženske emancipacije, formalne pravne ravnopravnosti žena unutar jugoslavenske države (uključujući pravo na pobačaj, rodiljni dopust, razvod i imovinu), te sve većeg učešća žena u obrazovanju i plaćenom radu, uključujući pravnu i pravosudnu struku.⁴³ Od 1970-ih godina nadalje jugoslavenske žene sudjelovale su u međunarodnim ženskim događanjima poput UN-ovih Konferencija o ženama.⁴⁴ Također su zasnivale nacionalne ženske pokrete nastojeći promijeniti patrijarhalno jugoslavensko društvo te se pozabaviti neriješenim „ženskim pitanjem“ jugoslavenskog socijalizma.⁴⁵ Ovaj pokret bio je izrazito „internacionalistički“ u svojim nazorima i političkim praksama.

Ovi globalni odnosi sila također restrukturiraju starije političke i društvene poretke. Kao prvo, novi globalni odnosi reartikuliraju jugoslavensko političko „rješenje“ starijih globalnih imperija.⁴⁶ Moderna Jugoslavija izniknula je iz kolapsa Osmanskog Carstva, poraza Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu te poraza njemačke imperijalističke okupacije u Drugom svjetskom ratu. Nova globalna pomicanja granica poništavaju ovo rješenje. Ona reartikuliraju politička i ekonomska nasljeđa starijih imperijalnih poredaka, uključujući Srbiju kao regionalnog hegemona, nerazvijene Bosnu i Kosovo, te europsko zanimanje za svoju „neciviliziranu“ „manju Europu“. Ova se reartikulacija također može vidjeti u mobilizaciji regionalnih etno-nacionalističkih identiteta u

sukobu i zapadnoeuropskoj uporabi mitova o arhaičnim „balkanskim“ mržnjama kako bi se opravdalo neinterveniranje „međunarodne zajednice“. Kao drugo, ove globalne sile također iz temelja preoblikuju starije političke i pravosudne poretke. U slučaju Jugoslavije to se najviše očituje u pomacima u međudržavnom poretku, počevši od neuspješnog provođenja Povelje UN-a kao i nefunkcioniranja starijeg međudržavnog pravnog poretka uspostavljenog nakon Drugog svjetskog rata sve do američkog i europskog interveniranja u sukob, odražavajući time hitnu potrebu za uspostavom novih međudržavnih odnosa po završetku Hladnog rata. Međutim, novi globalni poreci također preoblikuju postojeće pravne poretke u bivšoj Jugoslaviji. Primjerice, europski i američki angažman u regiji strukturirao je stvaranje „balkanske“ tranzicijske pravde u rasponu od ključne američke podrške uspostavi ICTY-ja pa sve do naknadne podrške Europske unije (EU) procesuiranju nacionalnih ratnih zločina (poglavito u Bosni). U ovom kontekstu vidimo pojavu globalne pravne kulture na ICTY-ju te nadomještanje jugoslavenske inkvizitorne pravne tradicije angloameričkom pravnom tradicijom u sudskim postupcima za ratne zločine koje je provela Bosna i Hercegovina.

Sile globalizacije „intenziviraju“ tekuće, premda proturječne pomake u starijim patrijarhalnim društvenim porecima. U bivšoj Jugoslaviji ovi pomaci u rodnim odnosima mogu se vidjeti u zaokretu vezano za političko i ekonomsko učešće žena, produbljivanju rodnih političkih i ekonomskih nejednakosti te „retradicionalizaciji“ rodnih uloga tijekom 1980-ih i 1990-ih godina.⁴⁷ Daljnja promjena u rodnim odnosima također se mogla vidjeti tijekom rata u mobilizaciji žena u nacionalističkim političkim i vojnim pokretima kao i u njihovoj prisilnoj mobilizaciji u civilnoj obrani.⁴⁸ Istovremeno ovi pomaci također su potakli angažman jugoslavenskih žena u proturatnim i femi-

43 Vidi Batinić 2015. i Cohen (1985: 334).

44 Vidi Bonfiglioli (2016: 521-541).

45 Vidi Lóránd 2018.

46 Ahluwalia (2004: 629-645).

47 Vidi: Benderly 1997., iz Bokovoy i Irvine et al., ur. *State-Society Relations in Yugoslavia, 1945-1992*. Isto tako vidi i Đurić Kuzmanović i Pajvančić-Cizelj 2020., str. 25-40.

48 Žarkov 2007.; Vidi i Ferizović (2020: 455-488).

nističkim pokretima, kao i u transnacionalnim feminističkim pokretima.⁴⁹

Odnosi sila globalizacije, što je od važnosti, proizvode i nove društvene odnose. U globalnim procesima nove poveznice među ljudima, zajednicama i državama nastaju unutar sukoba. Primjerice, u sukobima u BiH, politički i vojni akteri nastojali su konstruirati nove oblike etničke asocijacije, koje je pak omogućio Daytonski mirovni sporazum.⁵⁰ Sam Dayton nadzirala je nova transnacionalna skupina država i međunarodnih organizacija vidljiva na formalnoj razini u Vijeću za provedbu mira [Peace Implementation Council]. Druge transnacionalne afilijacije, poput onih povezanih s vjerskom zajednicom ili s političkom solidarnošću, također su angažirale strane borce i humanitarne radnike u ratu u Bosni. Istovremeno, sve veća globalna međupovezanost isto tako stvara nove globalne mreže koje presijecaju suvremene konflikte. U slučaju Bosne ove mreže uključivale su međunarodne medije koji su pratili rat, saveze među internacionalnim i nacionalnim nevladinim organizacijama, te globalni protok boraca, oružja i sredstava koji su održavali sâm sukob.⁵¹

Pravno područje međunarodnog kaznenog prava također proizlazi iz ovih pojačanih globalnih poveznica. U slučaju ICTY-ja, potonje su u rasponu od transnacionalnih političkih mreža kao to su nevladine organizacije koje su vodile kampanje za procesuiranje ratnih zločina sve do vjerskih afilijacija kao što je Organizacija islamske konferencije za zaštitu bosanskih muslimana koja je radila pritisak, te zemlje s većinskim muslimanskim stanovništvom poput Malezije i Pakistana koje su izdašno financirale ICTY.⁵² Ove nove globalne poveznice uključivale su isto tako komunikacijske mreže, ponajprije globalne informacijske kanale poput CNN-a i interneta. Takve

komunikacijske mreže bile su važne za održavanje jugoslavenskih i transnacionalnih političkih mreža te za stvaranje globalnog javnog pritiska na „međunarodnu zajednicu“ da zaustavi ratne strahote. Od presudne je važnosti da su ovi novi oblici transnacionalnih odnosa uključivali jugoslavenske i međunarodne ženske grupe i feminističke mreže koje su se mobilizirale oko rata općenito, a naročito oko seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.

Globalna razmjena žena

U analizu odnosa sila globalizacije važno je uključiti „materijalno/simboličko tijelo koje je obezličeno, izbrisano i/ili nasilno učinjeno nerelevantnim u djelujućim biopolitičkim režimima“, kako tvrdi Husanović.⁵³ Uzimanje u obzir ove tvrdnje zahtijeva smještanje seksualnog nasilja povezanog sa sukobima unutar analize globalnih procesa. Husanović s pravom inzistira na stajalištu da bosansko iskustvo „golog života“ oprimjeruje širu globalnu pojavu izvanrednog stanja.⁵⁴ Međutim, Agambenova teorija golog života ne objašnjava kako je došlo do shvaćanja ženskog tijela kao „prirodnog“ materijala nacionalne države u jugoslavenskim sukobima. Ona se vodi „isključujućom logikom [koja] uklanja pitanja roda, fizičkog rada i reprodukcije iz sfere političkog“.⁵⁵ Inherentno ovoj isključujućoj logici jest Agambenov propust u uočavanju spolno diferenciranog društvenog poretka koji podupire ovu teoriju, odnosno da je „*bios* sfera same politike, odnosno polisa (...) To je sfera iz koje su bili isključeni robovi, *žene* i djeca jer su bili dio života kao *zoe*“.⁵⁶ Međutim, rod i seksualnost dio su materijalnog života te su sastavni dio „društvene reprodukcije osoba“, *pa i* onih koje to nisu, kako tvrdi Butler.⁵⁷ U

49 Vidi Cockburn 1998.

50 Vidi Abazović (2005:195-206).

51 Radi se o tipičnom tumačenju globalizirajućih procesa u bosanskom sukobu. Vidi Kaldor 2012.

52 Glenny (1996: 222).

53 Husanović (2009:103).

54 Husanović (2021: 36).

55 Butler i Spivak (2007: 38).

56 Lechte (2007: 208).

57 Butler (1997: 272).

razmatranju uloge ženskog kućanskog, reproduktivnog i afektivnog rada u reprodukciji društvenih odnosa u ratu koristim feminističku teoriju društvene reprodukcije, a kako bih preoblikovala svoju analizu globalnih društvenih odnosa.⁵⁸

Ovo preoblikovanje iznosi na vidjelo novi globalni oblik feminizirane ekonomije i maskulinizirane politike predratne Jugoslavije te njezin periferni položaj u globalnom društvenom sustavu. U teoriji društvene reprodukcije Marije Mies i Silvije Federici takve se značajke smatraju posljedicom patrijarhalne i imperijalističke kapitalističke globalizacije⁵⁹, te preduvjetima za izbijanje rata.⁶⁰ Po njihovoj teoriji društvene reprodukcije nasilje nad ženama jest integralni dio kapitalističke akumulacije. To je zato što se kapitalistička akumulacija oslanja na uporabu muškog nasilja nad ženama kako bi održala podjelu rada po spolu unutar nacionalnih država te međunarodnu podjelu rada između središta i perifernih država.⁶¹ Međutim, „izravna kauzalna poveznica“ između globalizacije i seksualnog nasilja povezanog sa sukobima nije toliko očita kako se ovim pristupima predmnijeva.⁶² Premda je izbijanje jugoslavenskih sukoba moguće objasniti u kontekstu globalizacije, to ne objašnjava seksualnu narav nasilja koje se pritom dogodilo ili razlog zašto je upravo ono posrijedi. Ključno je pritom i dalje zadržati postavku teorije društvene reprodukcije da isprepleteni sustavi izrabljivanja oblikuju materijalne preduvjete za jugoslavenske sukobe. Isto tako je važno spoznati kako sile globalizacije višestruko određuju preoblikovanje starijih društvenih odnosa kao i pojavu novih društvenih i spolnih odnosa unutar ovih procesa.

Ako globalizacija uključuje intenziviranje ekonomske, kulturne i političke razmjene, kako to da uključuje također razmjenu tijela i, naročito, seksualnu razmjenu?

Feministički političko-ekonomski okvir Sare Meger je ovdje od velike važnosti jer ističe odnos između sukoba i seksualnog nasilja kao sustava robne razmjene među muškarcima, a koja određenim skupinama omogućava da se konstruiraju kao hegemonijske maskuliniteti.⁶³ Značajno je da njezin kasniji rad ističe produktivnu i reproduktivnu narav kolektivnog nasilja, tvrdeći da „rat nije tek remećenje društvenog, političkog i kulturnog života, već je kao takav integralno skopčan s nastankom simbola, značenja i vrijednosti povezanih sa životom“.⁶⁴ Ona ističe da „vrijednost razmjene nastale seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima ovisi o društvenom i kulturnom značaju samih *tijela*“.⁶⁵ Oslanjajući se na Irigaray ona smatra da „društvene vrijednosti za koje je Marx tvrdio da se ‘mistificiraju’ kroz razmjenu jesu moguće i razumljive kao takve samo zbog već postojećih odnosa među muškarcima u pogledu kontrole i vrednovanja žena“.⁶⁶ Po Meger, seksualno nasilje povezano sa sukobima uključuje pripisivanje određenih vrijednosti ženskim (i muškim) tijelima u smislu maskuliniteti i femininosti te razmjenu tih komodificiranih tijela među muškarcima kroz nasilje.

Ako feministička teorija društvene reprodukcije polazi od stajališta da je ženski reproduktivni i skrbni rad presudan za reprodukciju kapitalističkih sustava u cjelini, rad Meger sugerira da je potrebno uključiti seksualni rad i razmjenu u tu društvenu reprodukciju.⁶⁷ Na temelju ovog pristupa, seksualnost možemo okarakterizirati kao „praktičnu ljudsku aktivnost“,⁶⁸

58 Vidi: Bhattacharya 2017. “Introduction“, u: Bhattacharya, ur. *Social Reproduction Theory*.

59 Vidi: Federici 2019. i Mies 1986.

60 Vidi: Federici 2012. *Revolution at Point Zero* (poglavlje: “War, Globalisation, and Reproduction“) i Mies 2006. “War is the Father of All Things (Heraclitus)“, str.18-31. Dok ovi radovi pružaju važnu teorijsku analizu, politička analiza jugoslavenskih ratova je sporna.

61 Mies (1986:169).

62 Federici 1986. “Foreword“, u: Mies (1986: xi).

63 Vidi Meger 2016.

64 Meger 2018. “The Political Economy of Sexual Violence against Men and Boys in Armed Conflict“, u: Zalewski et al., str.104.

65 Ibid., str.106.

66 Meger (2021: 61).

67 Ferguson (2020: 111).

68 Marx (2007: 73).

odnosno kao produktivni rad tijela u stvaranju seksualnosti. Seksualnost valja shvatiti u psihoanalitičkom smislu društveno organiziranih spolnih nagona, različitu od životinjske funkcije „prokreativnosti“ koju spominje Marx.

U patrijarhalnim kapitalističkim sustavima seksualnost podliježe robnoj razmjeni te postaje dio kapitalističkog otuđenja produktivnog rada (točnije, produktivnog seksualnog rada tijelâ). Značajan broj feminističkih radova o seksualnom nasilju i ratu pokazao je da se ženskim tijelima oduvijek pridavala vrijednost u sukobu. Problem je kako razabrati koja se vrijednost pridaje kojim orodnjenim tijelima, u kojim ratovima i u kojim društvima. Ako društvena reprodukcija uključuje seksualni rad, postaje moguće uvidjeti vrijednost ovog rada za društvenu reprodukciju kapitalističkih i patrijarhalnih nacionalnih država. Kako ističe Rhonda Capelon:

Žene su mete ne samo zato što „pripadaju“ neprijatelju, već upravo zato što održavaju funkcioniranje civilne populacije te su neophodne za njezin kontinuitet. One su mete zato što su i one neprijatelj – zbog svoje moći i ranjivosti kao žene, uključujući njihovu seksualnu i reproduktivnu moć.⁶⁹

Važne uloge žena u društvenoj reprodukciji već su odavno priznate u humanitarnom pravu. Kako ističe Patricia Viseur Sellers, prva patrijarhalna obuzdavanja silovanja u ratu bila su zbog očuvanja „civilnog društva“, produktivnih elemenata društva čije je plodove okupator htio požnjati, a koje je okupirani nastojao zaštititi.⁷⁰

Jugoslavenski sukobi naglašavaju poseban značaj ženskih tijela i seksualnosti za konstrukciju modernih nacionalnih država. To je zato što su žene smatrane neophodnima za biološku i kulturnu reprodukciju „nacije“, kao što smo prethodno naveli. Važna uloga jugoslavenskog feminističkog djelova-

nja jest uspostavljanje poveznice između seksualnog nasilja povezanog sa sukobima počinjenog nad ženama i konstrukcije etničkih i nacionalnih skupina. Ono objašnjava seksualno nasilje kao integralni dio izgradnje „heteronacionalnosti“, dok se tijelima žrtava i počiniteljâ pripisuje vrijednost kao oznaka etničke i nacionalne pripadnosti.⁷¹ U ovom kontekstu žene postaju objekti seksualne razmjene među članovima skupina u bratskom društvenom ugovoru te među skupinama u etno-nacionalističkim društvenim ugovorima. Ovaj proces maskulinizacije proizvodi „hegemonijsko tijelo kao nedodirljivo i moćno, kao ono koje objektivizira tijelo Drugoga“, kako opisuje Žarkov. U ovom kontekstu muškarci su također podložni spolnoj „feminizaciji“ u kojoj se javljaju kao simboli hereroseksualnog maskuliniteta Drugoga shvaćenog kao „etnička“ ili nacionalna zajednica.⁷² Međutim, muškarci u pravilu ne postaju vidljivi predmeti seksualne razmjene u ovoj heteroseksualnoj ekonomiji. Siniša Malešević tvrdi da je „etničko čišćenje“ u jugoslavenskom kontekstu integralni dio moderne „izgradnje nacionalne države“ zasnovane na povezivanju etničke i nacionalno-državne pripadnosti. U skladu s time seksualno nasilje povezano sa sukobima možemo shvatiti kao sustav vrijednosti tijelâ i seksualnosti koji proizlazi iz konteksta izgradnje nacionalnih država u novom globalnom poretku izranjajući usto iz višestruko utvrđenih okolnosti sila globalizacije.

Spolna ekonomija rata pripisuje ženskim tijelima vrijednost za njihovu ulogu u društvenoj reprodukciji, uključujući njihov reproduktivni, skrbeni i seksualni rad. Drugim riječima, njihovim se tijelima pridaje vrijednost kao robi u ekonomskoj razmjeni nasilja.⁷³ Ženska su tijela dobila „vrijednost“ kao „reproduktivni činitelji“, „biološke“ ili „kulturne“ zajednice te kao označitelji pripadnosti zajednici. Ova „vrijednost“ uključuje njihovu percipiranu vrijednost za zajednicu, poput one žena pritvorenih u logoru Omarska, na

69 Copelon (1994: 262).

70 Viseur Sellers 2019., iz Campbell i Mühlhäuser et al., str. 282-283.

71 Vidi Olujic 1998., str. 43. Vidi i Kesić 2003., iz Bjelić i Savić, ur. *Balkan as Metaphor*.

72 Žarkov 2007. *ibid.*, str.164-169.

73 Točnije rečeno, ne vrednuje ih se u smislu skrbi o njima već u marksističkom smislu pripisivanja razmjenske vrijednosti kao robe.

koje se ciljalo zbog njihove istaknutosti kao sutkinja ili odvjetnica, te je njihovim tijelima i seksualnosti pridodana politička „vrijednost“.⁷⁴ Ženska tijela postaju vrijedna zbog njihove materijalne iskoristivosti počevši od njihova korištenja kao predmeta nasilja u takozvanom etničkom čišćenju do njihove doslovne razmjene u ratnim seksualnim ekonomijama trgovanja i prisilne prostitucije. Naposljetku, ova tijela također postaju vrijedna zbog njihove libidinalne uporabe utoliko što ta tijela postaju predmetom seksualnog „užitka“. U ovoj heteroseksualnoj ekonomiji seksualnog nasilja povezanog sa sukobima ženska tijela postaju vrijedna kao predmeti označujuće, materijalne i libidinalne razmjene, dok se muška tijela obezvrjeđuju kroz njihovu „feminizaciju“ u tim istim procesima. Ono što vidimo jest pojava seksualne ekonomije pojačane razmjene ženskih tijela pri kojoj ona zadobivaju novu vrijednost razmjene u kolektivnom nasilju rata. To nasilje omogućuje novi oblik „primitivne akumulacije“, odnosno otuđenje žena od njihovih vlastitih proizvodnih kapaciteta te izrabljivanje tih proizvodnih kapaciteta prijenosom vrijednosti sa žena na hegemonijske skupine muškaraca.⁷⁵ Upravo te vrijednosti reproducira etno-bratski ugovor međunarodnog kaznenog prava.

Globalna razmjena među ženama

Ako je pravna vrijednost silovanja integralno vezana za „kulturnu vrijednost silovanja“, kako to opisuje Viseur Sellers, onda se nameće pitanje kako objasniti preoznačavanje „kulturne vrijednosti“ seksualnog nasilja u međunarodnom kaznenom pravu. Ovo preoznačavanje uključuje liberalni pristup priznavanju žena kao ravnopravnih pravnih subjekata na međunarodnoj razini kao i feminističku rekonceptualizaci-

ju seksualnog nasilja kao rodno utemeljenu povredu. „Prevrednovanje“ „vrijednosti“ silovanja pomiče je od shvaćanja silovanja kao zločina počinjenog protivno interesima maskulinog pojedinca ili države do zločina koji ili diskriminira ili nanosi povredu ženama. Ovo prevrednovanje također valja smjestiti u kontekst tranzicija unutar globalnog društvenog sustava. Ako odnosi sila globalne razmjene intenziviraju seksualnu razmjenu žena, oni isto tako proizvode globalnu razmjenu među ženama koja dovodi do „prevrednovanja“ seksualnog nasilja u pravnom obliku.

Globalne promjene u orodnjenim društvenim odnosima bile su ključne za „prevrednovanje“ seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Važna dimenzija ovog procesa bilo je sve veće političko i profesionalno sudjelovanje žena, uključujući i pravnu struku. U okvirima bivše Jugoslavije pravne stručnjakinje, kao što je bivša sutkinja Nusreta Sivac koja je svjedočila na suđenju Radovanu Karadžiću te odvjetnica Jadranka Cigelj, obje zatvorenice logora Omarska, postaju ključne u zagovaranju i omogućavanju procesuiranja međunarodnih zločina počinjenih u sukobu, uključujući silovanje. Obje su svjedočile na suđenjima pred ICTY-em.⁷⁶ Preobražavajuće rodne uloge također su olakšale sve veće učešće žena u „međunarodnom društvu“, primjerice u UN-u i u ICTY-u. Julie Mertus tvrdi da je „uključivanje žena kao (1) rodni stručnjakinja i na ostalim radnim mjestima na Tribunalu, (2) kao svjedokinja u određenim slučajevima, te (3) kao savjetnica za unaprjeđenje postupka kažnjavanja silovanja u okvirima međunarodnog prava“ dovelo do značajnog pomaka u Tribunalovim postupcima kažnjavanja seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.⁷⁷ Ovom popisu valja dodati ulogu sutkinja kao što su Florence Mumba, Elizabeth Odio Benito i Gabrielle Kirk McDonald.⁷⁸ Važnost uključivanja žena na

74 Zahvaljujem Elmi Demir na ovoj važnoj misli.

75 O primitivnoj akumulaciji u jugoslavenskim sukobima 1990-ih, vidi Husanović 2014. “Traumatic Knowledge in Action“ i Mujanović 2014. “The Baja Class and the Politics of Participation“, u: Arsenijević. ur. *Unbriable Bosnia and Herzegovina*.

76 Vidi: *Calling the Ghosts: A Story About Rape, War and Women* (1996). (film). Jacobson, Mandy i Karmen Jelinić. red. Bowery Productions.

77 Vidi: Mertus 2008., str.1299. Vidi isto i Jarvis i Nabti 2016. “Policies and Institutional Strategies for Successful Sexual Violence Prosecutions“, iz Brammertz i Jarvis, str. 76-77.

78 Gopalan, Kravetz et al. 2016. “Proving Crimes of Sexual Violence“, iz Brammertz i Jarvis, str.145-146.

ovim pozicijama očita je u ranijim slučajevima seksualnog nasilja koji su se vodili, poput suđenja Dragoljubu Kunarcu i drugima⁷⁹. Radeći kao pojedinke ili kolektivno, one su bile posvećene nakani da se međunarodni zločini protiv žena međunarodno procesuiraju i progone.⁸⁰

Također je važno prepoznati promjene u rodnom odnosima na globalnoj razini, primjerice promjene koje su ženama omogućile djelovanje unutar i na ICTY. Promijenjeni globalni kontekst bio je od presudne važnosti za prevrednovanje seksualnog nasilja u „međunarodnom društvu“ te u percipiranom mandatu ICTY-a kao pravne institucije.⁸¹ Na razini nacionalnih država društveni kontekst uključuje feminističke pokrete 1980-ih i 1990-ih godina, koji su stvorili generaciju žena posvećenu feminističkim idejama, a koje su stekle profesionalno iskustvo radeći na kaznenom procesuiranju seksualnog nasilja ili ljudskim pravima na državnoj ili regionalnoj razini. Na međunarodnoj razini radi se o globalnoj političkoj i kulturnoj razmjeni među ženama unutar šireg međunarodnog ženskog pokreta, transnacionalnim feminističkim nevladinim organizacijama i ženskim koalicijama.

Može se reći da uloga stručnjakinja u mijenjanju međunarodnog kaznenog prava rasvjetljuje razloge zbog kojih Mies opisuje „feministički pokret srednje klase u razvijenim kao i nedovoljno razvijenim zemljama apsolutnom povijesnom nužnošću“.⁸² Ipak, „prevrednovanje“ seksualnog nasilja na međunarodnoj razini razotkriva povijesnu nužnost feminističkog pokreta koji potječe iz svih klasa. To je dijelom zato što ne možemo nagađati da ove pravne stručnjakinje pripadaju svojoj nacionalnoj srednjoj klasi. Ono što je važnije jest da su feminističke aktivistkinje i žene

porijeklom iz svih društvenih klasa, u svojim zemljama kao i u globalnom društvenom sustavu, odigrale presudnu ulogu u omogućavanju prevrednovanja seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.

U bivšoj su Jugoslaviji ženske grupe, udruge žrtava, feminističke koalicije i nevladine organizacije bile presudne u podršci žrtvama i procesuiranju ratnih zločina. Ove grupe često nisu bile iz srednje klase, nisu to obavljale profesionalno, a nisu bile niti feminističke. Neke su bile lokalne, neformalne i kratkotrajne, dok su pak druge bile formalne, veće, „internacionalizirane“ ili međunarodne. Bavile su se – i još uvijek se bave – nizom aktivnosti, uključujući akcije uzajamne pomoći i solidarnosti; podršku vezanu za sakupljanje dokaza, preživjelima i svjedokinjama; te zagovaranje kaznenog procesuiranja pred ICTY-em ili u državama sljednicama.⁸³ Tri vodeća istraživanja ovih grupa u Bosni i Hercegovini, autorica Elisse Helms, Marie O'Reilly i Jasmine Husanović pokazuju njihovu važnost i izazove s kojima se suočavaju u podršci pravosudnim zahtjevima za žene preživjele u ratu.⁸⁴ Sve su ove grupe obavile afektivni i materijalni rad na kolektivnoj osnovi koji je bio nužan preduvjet da nastave zahtijevati pravdu, pokazujući važnost alternativnih oblika društvene solidarnosti i djelovanja u ustrajavanju na takvim pravosudnim zahtjevima. Sâm je ICTY priznao važnu ulogu takvih grupa u podržavanju njegove nadležnosti.⁸⁵

Važno je napomenuti da su se žene, kao i nekoliko muškaraca, unutar ICTY-a borile za promjenu pozitivnog međunarodnog kaznenog i proceduralnog prava te politika i praksi pravne institucije vezano za procesuiranje seksualnog nasilja. Tamo gdje jesu uspjele, moguće je vidjeti pomake u diskurzivnom djelovanju međunarodnog kaznenog prava. Ti su po-

79 Ukupno su procesuirana trojica, suđenje je naslovljeno „Kunarac et al.“ (op. prevoditeljice M.J.).

80 Ovo sam zapazila u svojem ranom terenskom radu na ICTY-u u razdoblju od 2005. do 2007. godine, nakon prvog intenzivnog razdoblja procesuiranja seksualnog nasilja.

81 Vidi: Harbour 2016. „International Concern Regarding Conflict-Related Sexual Violence in the Lead-up to the ICTY's Establishment“, iz Brammertz i Jarvis, str.28. Vidi i Jarvis i Nabti 2016., iz Brammertz i Jarvis, str.74.

82 Mies (1986: 206).

83 Vidi Korač 1998.

84 Vidi Helms 2013., O'Reilly 2018. i Husanović 2021.

85 Vidi Brammertz i Jarvis, ur. 2016., str. 88-90, zatim i str.104-105, str.149 te str.326-327.

maci vidljivi u dva ključna razdoblja napretka u procesuiranju seksualnog nasilja, odnosno od 1993. do 2002. te od 2009. do 2017. godine.⁸⁶ Prvo razdoblje teče od uspostave ICTY-a 1993. do 2002. godine, što je vrijeme znakovitog pravosudnog napretka vezano uz elemente prijestupa te dokazne prakse u slučajevima koji uključuju niže rangirane osobe kao i sastavljanju optužnica za kasnije procesuiranje slučajeva koji uključuju osobe na vodećim položajima. Drugo razdoblje teče od 2009. do 2017., što je vrijeme kada se pozornost iznova usmjerava na procesuiranje i progon seksualnog nasilja te pravosudni napredak vezano uz načine odgovornosti i dokazivanja u slučajevima koji uključuju vodeće aktere događaja.⁸⁷ U oba su razdoblja, zahvaljujući značajnom broju ženskog osoblja posvećenog procesuiranju seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, bili olakšani pomaci u zakonskim pravilima i praksama. Isto tako i zbog „vanjskog“ međunarodnog okruženja i njegovu usredotočenost na seksualno nasilje povezano sa sukobima.

U prvom se razdoblju napredak u pristupu seksualnom nasilju kao međunarodnom zločinu odvijao u kontekstu globalnih feminističkih pokreta fokusiranih na seksualno nasilje kao rodno utemeljeni zločin i njihovu ključnu suradnju s ICTY-em i ICTR-om.⁸⁸ Odvijao se također i u kontekstu šire posvećenosti ljudskim pravima prvog vala od strane članova osoblja. Nakon tog razdoblja uslijedio je „sedmogodišnji prekid“ u održavanju sudskih postupaka, odnosno progonâ za seksualno nasilje na odgovarajući način.⁸⁹ U to se vrijeme dogodila „profesionalizacija“ osoblja i veće udaljavanje predanih pojedinaca/ki u

instituciji od ranijih društveno angažiranih aktivnosti.⁹⁰ Pozornost „međunarodne zajednice“ i civilnog društva također se pomjerila s Jugoslavije na druga područja sukoba, te sa ICTY-a na ICC.⁹¹ U tom je razdoblju zabilježeno malo aktivnosti vezano za seksualno nasilje u javnom djelovanju ili izučavanju. Sličan nedostatak djelovanja možemo vidjeti u feminističkoj praksi i znanstvenim krugovima koji također nisu aktivno surađivali s ICTY-em. Ovo je, moglo bi se reći, odražavalo veće zatišje u međunarodnom feminističkom pokretu u tom razdoblju.

U drugom se razdoblju napredak u pristupu i procesuiranju seksualnog nasilja odvijao u kontekstu obnovljenog fokusa na seksualno nasilje u Rezoluciji UN-a o ženama, miru i sigurnosti iz 2008. te Inicijativi za sprječavanje seksualnog nasilja iz 2012. godine. Od 2010. godine nadalje ova se usredotočenost sve više usmjeravala na oblikovanje seksualnog nasilja povezano sa sukobima kao rodno neutralnog zločina.⁹² U tom je razdoblju unutar ICTY-a žensko osoblje na višim položajima u Uredu tužitelja nanovo stavilo fokus na procesuiranje, odnosno progon muškog i ženskog seksualnog nasilja u slučajevima koji uključuju osobe na vodećim položajima što je podržao tadašnji tužitelj.⁹³ Unatoč postignuću ovog važnog tijela sudske prakse, vanjski angažman s ICTY-em po pitanju seksualnog nasilja i dalje je bio ograničen, uključujući feminističko zagovaranje.

Borba za rodnu pravdu kao rezultat djelovanja ovih čimbenika nije se uspjela održati na razini institucije ICTY-a kao cjeline, a ni tijekom njegova djelovanja. Ne čudi da ovu borbu nisu podržale sve žene

86 Ova je periodizacija razvijena na temelju mog terenskog rada na ICTY-u. Vidi: Jarvis i Vigneswaran 2016. “Challenges to Successful Outcomes in Sexual Violence Cases”, iz Brammertz i Jarvis, str. 46-53, str. 83. Vidi i Jarvis i Nabti 2016., iz Brammertz i Jarvis, str. 82-83 i str.103-104.

87 Ovaj je pomak bio evidentan tijekom mojeg terenskog rada na ICTY-u.

88 Tijekom ovog su razdoblja, na primjer, koalicije međunarodnih i regionalnih feminističkih organizacija ispostavljale brojne podneske *amicus curiae* i korespondenciju vezano za procesuiranje i kažnjavanje seksualnog nasilja.

89 Jarvis i Nabti (2016: 104).

90 Hagan i Levi et al. 2006., str.593-594. Moj terenski rad na ICTY-u također potvrđuje ovu promjenu u kulturi institucije.

91 Jarvis i Nabti 2016., str.83 i str.103. Michelle Jarvis i Kate Vigneswaran također ukazuju na negativan učinak Strategije završetka rada ICTY-a, što je samo po sebi odraz šire međunarodne nezainteresiranosti za regiju. Vidi: Jarvis i Vigneswaran 2016., str.50-53.

92 Engle (2020: 132-136).

93 Ovaj je pomak bio evidentan u kasnijem razdoblju mojeg terenskog rada.

94 Vidi Jarvis i Vigneswaran 2016.

ICTY-a, a ni pravna institucija u cjelini.⁹⁴ ICTY se ni u jednom trenutku svojeg „života“ nije mogao opisati kao feministička institucija, bilo u smislu njegovih formalnih ili neformalnih vrijednosti ili praksi. Štoviše, žene su i dalje bile značajno podzastupljene na svim pozicijama, bilo u ukupnom postotku pravosudnih dionika i osoblja ili u sve manjem postotku viših pozicija u sudnici i Uredu tužitelja.⁹⁵ Rezultat toga je izgradnja novih pravila, praksi i vrijednosti unutar institucije koja je bila neujednačena i varirala je za čitava njezina trajanja.⁹⁶ Iz tih su razloga feministički pomaci u diskurzu međunarodnog kaznenog prava sami bili nejednoliki i varijabilni.

Usprkos ovim teškoćama, trenuci u kojima je bilo moguće preobraziti djelovanje međunarodnog kaznenog prava doveli su do presudnog razvoja u postignuću pravde vezano za seksualno nasilje kao rodno utemeljeni zločin, odnosno kao oblik rodne pravde. U tim trenucima borba za rodnu pravdu razotkriva ograničenja postojećeg pravnog oblika međunarodnog kaznenog prava te daje novo značenje njegovim kategorijama društvene egzistencije i golog života. Ovi pomaci u međunarodnom kaznenom pravu važni su jer su promijenili ne samo konkretnu instituciju ICTY-a, već i pravila te prakse međunarodnog kaznenog prava općenito. Preobrazbom diskurzivnog djelovanja međunarodnog kaznenog prava postalo je mogućim označiti zločine, predmete i pravdu na nove načine. Međutim, ova borba također pokazuje teškoće u postignuću rodne pravde unutar postojećeg oblika međunarodnog kaznenog prava. Pomaci u djelo-

vanju pravnog oblika upućivali su na rodne nepravde prisutne u međunarodnom kaznenom pravu kako su redom izranjale, no oni nisu bili dostatni za promjenu samog međunarodnog kaznenog prava.

Od globalnog pravnog oblika do transformativne feminističke pravde

Preispisivanje seksualnog nasilja čini vidljivima društvene antagonizme globalnih sila koje proizvode pravni oblik te razotkriva potencijalni dijalektički pomak u tom pravnom obliku. Ovu tvrdnju ne valja zamijeniti za funkcionalistički pristup u kojem će „pravo kao ‘neutralni instrument’ naprosto *izražavati* borbu, onu progresivnu kao i reakcionarnu“.⁹⁷ Ona, nasuprot tome, podupire stajalište da su društvene sile globalizacije proturječne jer je istodobno riječ o silama dominacije (jer proizvode goli život) i onim emancipatorskim (jer proizvode alternativne oblike društvenog kolektiviteta). Kao takve one rađaju proturječja unutar temeljnih pravnih kategorija, a time i unutar definiranog oblika samog međunarodnog kaznenog prava. Pristup s tim u vezi ustrajava na tomu da međunarodno kazneno pravo sadrži proturječja koja izražavaju dinamiku odnosa sila globalizacije (da parafraziramo Negrija),⁹⁸ te je kao takvo mjesto političke borbe. Sročeno na ovaj način, je li u globalnom razdoblju tranzicije moguće iznaći pravne oblike koji bi bili emancipatorniji, postaje političko pitanje.

Prevela s engleskog Mirta Jurilj

95 O svjedokinjama vidi: Campbell 2017. O sutkinjama vidi: King i Kelly at al. 2017., str.553. O tužiteljicama vidi: Jarvis i Nabti 2016., str.80-81.

96 Ibid., str.103.

97 Knox (2017: 5).

98 Negri 2017., str.8-49 i str.45-46.

Bibliografija

- Abazović, Dino (2005). "Bosnia and Herzegovina: Ten Years after Dayton". *European Yearbook of Minority Issues* 5/1: 195-206.
- Ahluwalia, Pal (2004). "Empire or Imperialism". *Social Identities* 10/5: 629-645.
- Anderson, Nancy i David Greenberg (1983). "From Substance to Form". *Social Text* 7: 69-84.
- Anghie, Antony i Bhupinder Chimni (2003). "Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts". *Chinese Journal of International Law* 2/1: 84-86.
- Batinić, Jelena (2015). *Women and Yugoslav Partisans*. New York: Cambridge University Press.
- Benderly, Jill (1997). "Feminist Movements in Yugoslavia, 1978-1992", u: Bokovoy, Melissa i Irvine, Jill et al., ur. *State-Society Relations in Yugoslavia, 1945-1992*. Basingstoke: Macmillan.
- Bhattacharya, Tithi (2017). "Introduction", u: Bhattacharya, Tithi, ur. *Social Reproduction Theory*. London: Pluto Press.
- Bonfiglioli, Chiara (2016). "The First UN World Conference on Women (1975) as a Cold War Encounter". *Filozofija i društvo* 27/3: 521-541.
- Brammertz, Serge i Michelle Jarvis ur. (2016). *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*. Oxford: Oxford University Press.
- Butler, Judith (1997). "Merely Cultural". *Social Text* 52/53: 265-277.
- Butler, Judith i Gayatri Ch. Spivak (2007). *Who Sings the Nation-State?: Language, Politics, Belonging*. London: Seagull Books.
- Campbell, Kirsten (2017). "Ethical Challenges: Researching War Crimes", u: Malcolm Cowburn, Loraine Gelsthorpe i Azrini Wahidin, ur. *Research Ethics in Criminology: Dilemmas, Issues and Solutions*. New York and Abingdon: Routledge, str.150-165.
- Cockburn, Cynthia (1998). *The Space between Us*. London i New York: Zed Books.
- Cohen, Lenard (1985). "Judicial Elites in Yugoslavia: the Professionalization of Political Justice". *Review of Socialist Law* 11/4: 313-344.
- Copelon, Rhonda (1994). "Surfacing Gender". *Hastings Women's Law Journal* 5/2: 243-266.
- Chimni, B.S. (2017). *International Law and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deleuze, Gilles (1999). *Foucault*. London: Continuum.
- Douzinas, Costas (2007). *Human Rights and Empire*. Oxford: Routledge.
- Đurić Kuzmanović, Tatjana i Ana Pajvančić-Cizelj (2020). "Economic Violence against Women: Testimonies from Women's Court in Sarajevo". *European Journal of Women's Studies* 27/1: 25-40.
- Engle, Karen (2020). *The Grip of Sexual Violence in Conflict: Feminist Interventions in International Law*. Stanford: Stanford University Press, str.132-136.
- Federici, Silvia (2012). *Revolution at Point Zero*. Oakland, CA: PM Press.
- Federici, Silvia (2019). *Re-enchanting the World*. Oakland: PM Press.
- Ferizović, Jasenka (2020). "The Case of Female Perpetrators of International Crimes". *EJIL* 31/2: 455-488.
- Ferguson, Susan (2020). *Women and Work*. London: Pluto.
- Foucault, Michel (2004). *Society Must Be Defended*. Harmondsworth: Penguin.
- Glenny, Misha (1996). *The Fall of Yugoslavia*. London: Penguin.
- Gopalan, Priya i Danielle Kravetz et al. (2016). "Proving Crimes of Sexual Violence", u: Brammertz, Serge i Michelle Jarvis, ur. *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*. Oxford: Oxford University Press.
- Hagan, John i Ron Levi et al. (2006). "Swaying the Hand of Justice". *Law and Social Inquiry* 31:585-616.
- Harbour, Grace (2016). "International Concern Regarding Conflict-Related Sexual Violence in the Lead-up to the ICTY's Establishment", u: Brammertz, Serge i Michelle Jarvis, ur. *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardt, Michael i Antonio Negri (2000). *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hardt, Michael i Antonio Negri (2005). *Multitude*. Harmondsworth: Penguin.
- Hardt, Michael i Antonio Negri (2017). *Assembly*. New York: Oxford University Press.
- Helms, Elissa (2013). *Innocence and Victimhood*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Hirst, Paul (2001). *War and Power in the 21st Century*. Cambridge: Polity.
- Husanović, Jasmina (2009). "The Politics of Gender, Witnessing, Postcoloniality and Trauma". *Feminist Theory* 10/1: 99-119.
- Husanović, Jasmina (2021). *Culture, Community and Activism in Bosnia and Herzegovina*. Tuzla: Off Set Press.
- Husanović, Jasmina (2014). "Traumatic Knowledge in Action", u: Arsenijević, Damir, ur. *Unbriable Bosnia and Herzegovina*. Baden-Baden: Nomos.
- Jarvis, Michelle i Kate Vigneswaran (2016). "Challenges to Successful Outcomes in Sexual Violence Cases", u: Brammertz, Serge i Michelle Jarvis, ur. *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*. Oxford: Oxford University Press.

- Jarvis, Michelle i Najwa Nabti (2016). "Policies and Institutional Strategies for Successful Sexual Violence Prosecutions", u: Brammertz, Serge i Michelle Jarvis, ur. *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaldor, Mary (2002). *New and Old Wars*. Cambridge: Polity.
- Kaldor, Mary (2012). *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, treće izd. Stanford: Stanford University Press.
- Kesić, Vesna (2003). "Muslim Women, Croatian Women, Serbian Women, Albanian Women ...", u: Bjelić, Dušan i Obrad Savić, ur. *Balkan as Metaphor*. Cambridge: MIT Press.
- King, Kimi, Kelly, Eliza at al. (2017). "Deborah's Voice". *Social Science Quarterly* 98/2: 548-565.
- Knox, Robert 2017. "Imperialism, Commodification, and Emancipation in International Law and World Order", *European Journal of International Law: Talk!*, 29. prosinca 2017. <https://www.ejiltalk.org/imperialism-commodification-and-emancipation-in-international-law-and-world-order/> (pristup 5.05.2021).
- Korač, Maja (1998). *Linking Arms: Women and Nonviolence Series, No. 6*. Uppsala: Life and Peace Institute.
- Kuzmanović, Tatjana Đurić i Ana Pajvančić-Cizelj (2020). "Economic Violence against Women". *European Journal of Women's Studies* 27/1: 25-40.
- Lechte, John (2007). *Fifty Key Contemporary Thinkers*. London: Routledge.
- Lóránd, Zsófia (2018). *The Feminist Challenge to the Socialist State in Yugoslavia*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Marx, Karl (2007). *Economic and Philosophical Manuscripts*. New York: Dover.
- Meger, Sara (2016). *Rape Loot Pillage: The Political Economy of Sexual Violence in Armed Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Meger, Sara (2018). "The Political Economy of Sexual Violence against Men and Boys in Armed Conflict", u: Zalewski, Marysia i Paula Drummond et al., ur. *Sexual Violence against Men in Global Politics*. London i New York: Routledge.
- Meger, Sara (2021). "A Feminist Political Economy of Global Security", u: Daniels, Antje at al., ur. *Gewalt, Krieg und Flucht*. Opladan, Berlin, Toronto: Barbara Budrich Publishers.
- Mégret, Frédéric (2009). "Beyond 'Fairness'". *UCLA Journal of International Foreign Affairs* 14/1: 37-76.
- Mertus, Julie (2008). "When Adding Women Matters". *Seton Hall Law Review* 38/4: 1297-1326.
- Mies, Maria (1986). *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*. London: Zed Books Ltd.
- Mies, Maria (2006). "War is the Father of All Things (Heraclitus)". *Capitalism, Nature Socialism* 17/1: 18-31.
- Miéville, China (2005). *Between Equal Rights*. London: Pluto.
- Miéville, China (2006). *Between Equal Rights. A Marxist Theory of International Law*. Chicago i Illinois: Haymarket.
- Mujanović, Jasmin (2014). "The Baja Class and the Politics of Participation", u: Arsenijević, Damir, ur. *Unbribable Bosnia and Herzegovina*. Baden-Baden: Nomos.
- Nash, Kate (2010). *Contemporary Political Sociology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Negri, Antonio (2017). "Rereading Pashukanis". *Stasis* 5/2, 8-49.
- Norrie, Alan (1982). "Pashukanis and the „Commodity Form“ Theory: A Reply of Warrington". *International Journal of the Sociology of Law* 10: 419-437.
- Olujić, Maria (1998). "Embodiment of Terror: gendered violence in peacetime and wartime in Croatia and Bosnia-Herzegovina". *Medical Anthropology Quarterly* 12/1: 31-50.
- O'Reilly, Maria (2018). *Gendered Agency in War and Peace*. London: Palgrave.
- Pashukanis, Evgeny (1978). *Law and Marxism*. London: Ink Links.
- Pashukanis, Evgeny (1980). *Selected Writings on Marxism and Law*. London: Academic Press.
- Porobić Isaković, Nela i Gorana Mlinarević (2021). *The Peace That Is Not*. Ženeva: Women's International League for Peace and Freedom.
- Robinson, William (2011). "Globalization and the Sociology of Immanuel Wallerstein". *International Sociology* 26/6: 723-745.
- Sasken, Sassia (2008). *Territory, Authority, Rights. From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- Scholte, Jan Aart (2005). *Globalization* (2. izdanje). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sriram, Chandra (2007). "Justice as Peace?". *Global Society* 21/4: 579-591.
- Sumner, Colin (1981). "Pashukanis and the 'Jurisprudence of Terror'". *Insurgent Sociologist* 11/1: 99-106.
- Suvini, Darko (2016). *Splendour, Misery, and Possibilities*. Leiden: Brill.
- Viseur Sellers, Patricia (2019). "The Legal and Cultural Value of Sexual Violence", u: Campbell, Kirsten i Regina Mühlhäuser et al., ur. *In Plain Sight*. New Delhi: Zubaan.
- Wallerstein, Immanuel (2016). "Structural Transformations of the World Economy". *Review* 39/1: 171-194.
- Wallerstein, Immanuel (2006). *World-Systems Analysis*. Durham i London: Duke University Press.
- Wallerstein, Immanuel (2012). "Robinson's Critical Appraisal Appraised". *International Sociology* 27/4: 524-528.

- Woodward, Susan (1995). *Balkan Tragedy*. Washington: The Brookings Institution.
- Woodward, Susan (2000). "Violence-Prone Area or International Transition?", u: Das, Veena et al., ur. *Violence and Subjectivity*. Berkeley: University of California Press.
- Žarkov, Dubravka (2007). *The Body of War*. Durham: Duke University Press.
- Žarkov, Dubravka (2014). "Ontologies of International Humanitarian and Criminal Law", u: Žarkov, Dubravka i Marlies Glasius, ur. *Narratives of Justice in and out of the Courtroom*. New York: Springer.
- Žižek, Slavoj (2005). "Against Human Rights". *New Left Review* 34: 115-131.

SUMMARY

The article examines the global legal form of international criminal law, and the historical conditions under which global social relationships assume this legal character through an analysis of the Yugoslavian conflicts and the ICTY. Focussing on conflict-related sexual violence and its international criminalisation, it explores how the global legal form emerges in the social processes of globalisation, and expresses global relations of exchange. It argues that the global legal form emerges from the dominating and emancipatory social relations that globalisation produces, and operates as a juridical element of global social relations.

Key words

Conflict-related sexual violence, international criminal law, ICTY, globalisation, gender relations